

Bogumiła Bobik

Uniwersytet Śląski w Katowicach

ORCID: 0000-0001-7548-858X

<https://doi.org/10.15633/8788363241940.13>

Formy aktywności preferowane przez młodzież w środowisku zagrożonym niedostosowaniem społecznym

Streszczenie: Celem opracowania jest ukazanie form aktywności preferowanych przez młodzież wychowywaną w zagrożonym patologiami społecznymi środowisku rodzinnym i lokalnym. Diagnoza aktywności młodzieży zagrożonej niedostosowaniem społecznym na terenie jednej z dzielnic Bytomia (Bobrka), która po roku 1989 w szczególny sposób została dotknięta przemianami transformacyjnymi związanymi z przeobrażeniami ustrojowymi, społecznymi i gospodarczymi po upadku komunizmu. W badaniu zastosowano metodę sondażu diagnostycznego oraz następujące techniki: ankietę, analizę dokumentów, obserwację. Badanie przeprowadzono wśród młodzieży powyżej 13. roku życia oraz uczących ją pedagogów w wybranych szkołach na terenie Bytomia. Ustalono, że środowisko rodzinne i lokalne może ograniczać preferowane przez młodzież formy aktywności. Zagrożeniem dla wyborów w tym zakresie są następujące czynniki: niski poziom życia, zły przykład dorosłych, bieda, bezrobocie, nałogi, rozluźnienie więzi rodzinnych, presja kolegów. Wzrastanie młodzieży w dysfunkcyjnym środowisku może prowadzić do braku zainteresowań i aspiracji życiowych, ograniczonych wzorców spędzania czasu wolnego, braku autorytetów. Młodzi ludzie potrzebują wsparcia instytucji edukacyjnych i pomocowych w rozwoju różnych form aktywności życiowej.

Słowa kluczowe: środowisko wychowawcze, formy aktywności, młodzież, zagrożenia społeczne, badanie diagnostyczne

Wprowadzenie

Bytom, położony na Górnym Śląsku, jest przykładem miasta, gdzie występuje proces pauperyzacji rodzin, który wiąże się z zaniedbaniami wychowawczymi wobec dzieci i młodzieży; małoletni spędzają czas wolny bez kontroli rodziców (tak zwane „dzieci ulicy”). Ważną funkcję w tym trudnym środowisku pełnią szkoły i pracujący w nich pedagodzy. Placówki edukacyjne jednak stają się często miejscem, w którym prezentowane są negatywne wzorce aktywności, nabyte w środowisku rodzinnym lub lokalnym. Zagrożone środowisko społeczne (rodzinne i lokalne) stanowi katalizator różnego rodzaju problemów, w tym dotyczących preferowanych przez młodych form aktywności. Mamy tu do czynienia z zachowaniami ryzykownymi, drobną przestępczością, agresją (także elektroniczną), brakiem perspektyw życiowych, zagrożeniem niedostosowaniem społecznym czy brakiem autorytetów.

W pracy opisano utrudnienia w kształtowaniu aktywności życiowej młodzieży wychowywanej w dysfunkcyjnym środowisku rodzinnym i lokalnym. W części empirycznej zaprezentowano wyniki badań sondażowych przeprowadzonych wśród młodzieży i pedagogów z Zespołu Szkół nr 3 w Bytomiu Bobrku (szkoła podstawowa oraz szkoła o profilu zawodowym).

Problemy środowiska lokalnego

Bytom zalicza się do tych miast województwa śląskiego, w których skupiło się najwięcej problemów gospodarczych i społecznych. Bolesnie dotknęła je restrukturyzacja przemysłu. Podczas transformacji zlikwidowano – według różnych szacunków – od 30 do 50 tysięcy miejsc pracy. Miasto od wielu lat zmagają się z bezrobociem, które utrzymuje się na wysokim poziomie, pomimo malejącej liczby mieszkańców. Obecnie realizuje siedmioletni program kompleksowej rewitalizacji i odnowy miasta, stawiając sobie za cel między innymi rewitalizację śródmieścia, walkę z ubóstwem i bezrobociem, a także pobudzenie gospodarki. Dane z Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Katowicach wskazują, że w grudniu 2021 roku stopa bezrobocia w powiecie bytomskim (Bytom jest miastem na prawach powiatu) wyniosła 8,6% wobec 8,5% w województwie śląskim oraz 5,4% w Polsce. W innych powiatach regionu stopa bezrobocia jest znacznie niższa: w Katowicach 1,7%, a w Gliwicach 4,7% (*Statystyka dotycząca bezrobocia w województwie...*).

Na koniec listopada 2021 roku w Urzędzie Pracy w Bytomiu zarejestrowanych było 4 154 bezrobotnych w różnym wieku (*Statystyka dotycząca bezrobocia w powiecie...*). Samorząd miasta podejmuje działania zaradcze mające na celu poprawę tej sytuacji. Wśród nich należy wymienić projekty adresowane do osób bezrobotnych i poszukujących pracy, jak: *Zero ryzyka dla pracownika*, *Rewitalizacja społeczna bezrobotnych mieszkańców Bytomia poprzez aktywizację zawodową*, *Aktywizacja zawodowa osób 30 plus zarejestrowanych w Powiatowym Urzędzie Pracy*, *Nowe horyzonty zawodowe*.

Problemy społeczne uczniów i ich rodzin

Młodzież, nastolatki, adolescenti to określenia charakteryzujące wiek młodych osób oraz właściwy dla niego zespół specyficznych cech biologicznych, psychologicznych i społecznych. Młodość to faza życia, która ma charakter zjawiska społeczno-kulturowego, powstałego jako wynik określonych uwarunkowań społecznych (Kędzior 2008, s. 9). Młodzież jako kategorię społeczną charakteryzują następujące cechy:

- bycie w stanie określającym przejściową fazę życia pomiędzy dzieciństwem a dorosłością,
- przystosowanie się do pełnienia ról ludzi dorosłych i kreacja tych ról, manipulacja i negacja ról narzuconych przez system normatywny społeczeństwa (zwyczaje, prawo),
- zmiana przynależności grupowej, wspólnota norm i wartości, które owocują powstaniem poczucia przynależności i tożsamości społecznej, wprowadzenie w kulturę (Wrzeński 2003, s. 40).

Proces dojrzewania oznacza dążenie do osiągnięcia kilku najistotniejszych celów:

- doświadczenia fizycznej dojrzałości seksualnej,
- rozwijania własnej indywidualności,
- kształtowania zobowiązań społecznych,
- uzyskania autonomii,
- wyrastania z egocentryzmu,
- reorganizacji systemu wartości (Kędzior 2008, s. 12).

Biorąc pod uwagę wymienione cele, można stwierdzić, że okres dorastania obejmuje zarówno przemiany biologiczne związane z dojrzewaniem organizmu, jak też młodzieńczego idealizmu i poszukiwania sensu życia, któremu

może towarzyszyć, tzw. kryzys adolescencyjny lub bunt młodzieńczy (Oleszkowicz 2006, s. 101–102). Powszechna jest tendencja młodzieży do wyboru idoli popkultury, co wynika z ich atrakcyjności i potrzeby młodych do identyfikowania się z kimś innym niż osoby wychowujące (rodzice i nauczyciele). Wzór osobowy stanowi podstawę kształtowania ideałów i modeli życia młodego człowieka. Źródło wzorów osobowych wyznacza środowisko życia, krąg społeczny, z którego wywodzi się jednostka przejmująca w toku socjalizacji proponowany jej wzór osobowy (Bobik 2015, s. 12).

Problemy cywilizacyjne, jak bezrobocie i brak perspektyw na pracę, często pomimo posiadanego wykształcenia, dezintegracja życia rodzinnego, nieprawidłowe wzorce interakcji w rodzinie (Northey, Wells, Silverman, Bailey 2003; Beck 2012), a także upadek autorytetów wpływają na zachowanie młodzieży i ich styl życia. W ostatnich latach prowadzone są systematyczne badania nad sytuacją młodzieży w Polsce (Odorzyńska-Kondek 2011; Grabowska, Gwiazda 2018; Boni 2021). Wyniki pokazują, że współczesna młodzież jest grupą malejącą, co ma uwarunkowania demograficzne. Późno usamodzielnia się, choć szybciej podejmuje pracę zarobkową, na ogół dorywczą. Jest to pokolenie mające poczucie gorszego startu życiowego, a zarazem konsumpcyjne usytuowanie pomiędzy „być, aby mieć” i „mieć, aby być”. Taka postawa może tłumaczyć utrzymującą się chęć pracy poza Polską. Maleje odsetek młodych ludzi wychowywanych w pełnej rodzinie, wzrasta zaś liczba pozostających w opozycji do rodziny, zastanych tam norm i wzorców, z rosnącą rolą rówieśników, potęgowaną dzięki kontaktom w Sieci. To pokolenie deklarujące obojętność wobec spraw publicznych i polityki.

Ważnym celem aktywności młodego człowieka jest potwierdzenie przynależności do danej grupy społecznej lub środowiska, niezależnie od jego jakości i wyznawanych zasad. W środowisku dysfunkcyjnym nie ma naczelnych wartości i celów, do których dąży człowiek, dlatego ma ono negatywny wpływ na aktywności podejmowanie przez młodzież (Izdebska 2015). Potwierdzają to badania przeprowadzone na terenie miasta Bytomia (Bobik 2022).

Założenia metodologiczne

W badaniu zastosowano metodę sondażu diagnostycznego oraz następujące techniki: ankieta, analiza dokumentów i obserwacja. Analizując dane empiryczne, przyjęto strategię mieszaną. Badanie przeprowadzono na przełomie

września i października 2020 roku. Badanie miało charakter diagnostyczny i służyło uzyskaniu odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- Jakie cechy ma środowisko wychowawcze badanej młodzieży (rodzinne, lokalne)?
- Jakie formy aktywności są deklarowane przez nastolatków oraz obserwowane u nich przez pedagogów?
- Jakie działania edukacyjne mogą pomóc w kompensacji i korekcie ujawnianych przez uczniów negatywnych form aktywności?

Badaniem ankietowym objęto 109 uczniów Zespołu Szkół nr 3 w Bytomiu Bobrku: 67 ze szkoły podstawowej (klasy VII i VIII) i 42 ze szkoły ponadpodstawowej o profilu zawodowym. Zebrane dane analizowano, biorąc pod uwagę etap kształcenia (podstawowy lub ponadpodstawowy); nie dokonano rozróżnienia na płeć badanych. Wszyscy uczniowie to mieszkańcy Bytomia wywodzący się z rodzin problemowych lub placówek pieczy zastępczej. W badaniu uwzględniono także obserwacje nauczycieli i wyniki ankiety wypełnionej przez 20 pedagogów pracujących na co dzień z grupą badanych uczniów. Zebrany materiał empiryczny uzupełniono o analizę wybranych dokumentów (głównie dzienników lekcyjnych).

Wyniki badań i dyskusja

Uzyskane wyniki poddano analizie ilościowej, a następnie dokonano ich jakościowej interpretacji. Pierwszym badanym obszarem było środowisko rodzinne uczniów. Rodzina stanowi najważniejszy element przestrzeni społecznej, w której młody człowiek wzrasta i kształtuje różne formy swojej aktywności (Matyjas 2017, s. 41–54). Może być ona różnie definiowana i klasyfikowana, ale niezależnie od przyjętego stanowiska teoretycznego należy pamiętać, że jako środowisko wychowawcze kształtuje ją splot czynników (materialnych, społeczno-kulturowych i psychicznych), które determinują jakość wychowania i poziom życia jej członków (Doniec 2013, s. 165–166).

Rodziny badanych uczniów były często wieloprotblemowe. Trudności zaobserwowane i wyróżnione w rodzinach prawdopodobnie pojawiły się już wcześniej. Może to mieć negatywne skutki dla przebiegu procesu wychowania (Simon, Stierlin 1998). W rodzinach zaobserwowano problemy społeczne, wśród których dominowały: niewydolność wychowawcza rodziców (52% rodziców w szkole podstawowej i 45% w szkole ponadpodstawowej), bezrobocie (39%

rodziców uczniów szkoły podstawowej i 43% szkoły ponadpodstawowej), rozpad rodziny lub jej niepełność (33% rodzin uczniów szkoły podstawowej i 33% szkoły ponadpodstawowej), zagrożenie patologiami społecznymi, jak alkoholizm, narkomania lub przestępczość (30% rodzin uczniów szkoły podstawowej i 26% ponadpodstawowej). Rodziny, w których występują powyższe problemy, są objęte różnymi formami wsparcia; głównie jest to nadzór kuratora sądowego nad sprawowaniem władzy rodzicielskiej lub/i asystent rodziny (25% rodziców uczniów szkoły podstawowej i 10% szkoły ponadpodstawowej). Ostatecznym rozwiązaniem bywa zastosowanie pieczy zastępczej wobec rodziny biologicznej. Część badanych uczniów jest wychowywana w placówkach opiekuńczo-wychowawczych (13% uczniów szkoły podstawowej i 17% ponadpodstawowej).

Nie każda rodzina potrafi być dla swoich członków środowiskiem wartościowym i wzorcowym wychowawczo. Może być środowiskiem przeciętnym, niekorzystnym, dysharmonijnym, a nawet patologicznym. Taka sytuacja wynika z zagrożeń, jakie pojawiają się w życiu społecznym, powodując, że dom staje się dla dziecka źródłem lęków, zagrożenia, opresji czy wręcz patologii (Kawula 2008; Bobik 2020).

Brak pozytywnych wzorców w wielu rodzinach spowodował obniżenie poziomu kontroli nad dzieckiem. Badana młodzież wskazała na niewiele aktywności podejmowanych w czasie wolnym (tabela 1).

Tabela 1. Sposoby aktywności w czasie wolnym preferowane przez badaną młodzież

Stoień ważności/ aktywność podejmowanej w czasie wolnym	1		2		3		4		5	
	SP N=67	SPP N=42	SP N=67	SPP N=42	SP N=67	SPP N=42	SP N=67	SPP N=42	SP N=67	SPP N=42
Czytanie książek	1 14%	2 5%	0 0%	0 0%	1 1,4%	2 5%	2 3%	0 0%	3 4,5%	1 2,3%
Gry i rozrywki komputerowe	3 4,5%	2 5%	6 9%	4 9,5%	8 12%	3 7%	18 27%	5 12%	25 37%	15 36%
Internet	0 0%	0 0%	1 1,4%	1 2,3%	6 9%	2 5%	22 33%	12 29%	29 43%	12 29%
Oglądanie telewizji	4 6%	2 9%	9 13%	4 9,5%	15 36%	7 17%	13 19%	9 21%	5 7%	11 26%
Uprawianie sportu	5 7%	5 12%	7 10%	6 14%	8 12%	4 9,5%	10 15%	10 24%	13 19%	12 28%
Spotkania z rówieśnikami	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%	4 6%	3 7%	28 42%	18 43%	34 51%	21 48%
Korzystanie z portali społecznościowych	0 0%	0 0%	2 3%	6 14%	7 10%	2 5%	27 40%	11 26%	28 42%	16 38%

SP – szkoła podstawowa, SPP – szkoła ponadpodstawowa, gdzie: 1 – nieważne, 2 – raczej nieważne, 3 – raczej ważne, 4 – ważne, 5 – bardzo ważne, N = liczba badanych

Źródło: Badanie własne.

Wśród ulubionych aktywności w czasie wolnym młodzież wymieniła:

- spotkania z rówieśnikami (rangę 4 i 5 nadało 93% uczniów szkoły podstawowej i 91% uczniów szkoły ponadpodstawowej),
- korzystanie z portali społecznościowych (rangę 4 i 5 nadało 82% uczniów szkoły podstawowej i 64% uczniów szkoły ponadpodstawowej),
- korzystanie z Internetu (rangę 4 i 5 nadało 76% uczniów szkoły podstawowej i 58% uczniów szkoły ponadpodstawowej),
- gry i rozrywki komputerowe (rangę 4 i 5 nadało 64% uczniów szkoły podstawowej i 48% uczniów szkoły ponadpodstawowej),
- uprawianie sportu (rangę 4 i 5 nadało 34% uczniów szkoły podstawowej i 52,5% uczniów szkoły ponadpodstawowej),
- oglądanie telewizji (rangę 4 i 5 nadało 26% uczniów szkoły podstawowej i 47% uczniów szkoły ponadpodstawowej).

Można byłoby przyjąć, że potrzeba kontaktów z rówieśnikami jest następstwem ograniczeń, jakie spowodowała pandemia, gdyby nie wcześniejsze badania (Szafraniec 2011; Boni, Szafraniec 2018), które także wskazały na dużą potrzebę wzajemnych relacji młodego pokolenia, pomimo że nie był to okres izolacji społecznej. Należy zwrócić uwagę na pewne zagrożenia wynikające z popularności „spotkań z rówieśnikami”, które nierzadko wiążą się z całkowitym wykorzystywaniem czasu wolnego na bycie poza domem, wśród patologicznych grup rówieśniczych będących źródłem negatywnych wzorców aktywności (kradzieże, odurzanie się, drobne rozboje), czego wyrazem jest wysoki wskaźnik uczniów zagrożonych lub niedostosowanych społecznie (48% szkoła podstawowa i 36% szkoła ponadpodstawowa). Oglądanie telewizji, a szczególnie czytanie książek, uznano za nieważne lub raczej nieważne zajęcia.

Badana młodzież odczuwa i doświadcza wielu problemów, dostrzegają je również pracujący z nią pedagodzy (tabele 2 i 3).

Tabela 2. Problemy odczuwane przez badaną młodzież

Rodzaj problemu	Najważniejszy		Bardzo ważny		Ważny		Mało ważny		Nieważny	
	SP N=67	SPP N=42	SP N=67	SPP N=42	SP N=67	SPP N=42	SP N=67	SPP N=42	SP N=67	SPP N=42
Brak autorytetów lub rozczarowanie autorytetami	8 12%	7 17%	12 18%	0 0%	31 46%	20 48%	11 16%	7 17%	7 10%	6 14%
Samotność, zagubienie wśród ludzi	9 13%	7 17%	26 39%	19 45%	11 16%	6 14%	7 10%	7 17%	9 13%	3 7%
Brak celów i perspektyw życiowych, planów na przyszłość	10 15%	7 17%	15 22%	11 26%	9 13%	9 21%	5 7,5%	0 0%	4 6%	3 7%
Problemy i stresy w szkole	11 16%	9 21%	12 18%	8 19%	29 43%	18 43%	10 15%	7 17%	5 7%	0 0%
Problemy w rodzinie (bezrobocie, konflikty z rodzicami)	25 37%	14 33%	16 24%	7 17%	11 16%	6 14%	8 12%	5 12%	2 3%	2 3%
Problemy w kontaktach z rówieśnikami	10 15%	6 14%	11 16%	5 12%	25 37%	17 40%	9 13%	2 5%	6 9%	0 0%
Bunt przeciwko istniejącej rzeczywistości	12 18%	8 19%	9 13%	7 17%	26 39%	19 45%	6 9%	5 12%	4 6%	3 3%
Konieczność podejmowania ważnych decyzji życiowych (wybór szkoły, zawodu)	26 39%	17 40%	22 33%	12 28,5%	10 15%	3 7%	5 7,5%	6 14%	4 6%	4 9,5%
Problemy z płcią przeciwną	8 12%	4 9,5%	4 6%	7 17%	9 13%	2 5%	7 10%	4 9,5%	19 28%	16 38%
Brak wsparcia ze strony innych	29 43%	16 38%	14 21%	11 26%	13 19%	10 24%	4 6%	3 7%	7 10%	2 5%

SP – szkoła podstawowa, SPP – szkoła ponadpodstawowa, N – liczba badanych

Źródło: Badanie własne.

Tabela 30. Problemy obserwowane przez pedagogów wśród młodzieży

Rodzaj problemu	Najważniejszy N=20	Bardzo ważny N=20	Ważny N=20	Mało ważny N=20	Nieważny N=20
Bezrobocie i brak pieniędzy	12 6%	7 3,5%	1 0,5%	0 0%	0 0%
Brak autorytetów lub rozczarowanie autorytetami	5 25%	13 65%	2 1%	0 0%	0 0%
Konflikty z rodzicami i innymi dorosłymi	3 1,5%	14 70%	3 1,5%	0 0%	0 0%
Problemy w kontaktach z rówieśnikami	6 3%	12 6%	2 1%	0 0%	0 0%
Problemy z płcią przeciwną	4 2%	11 55%	5 25%	0 0%	0 0%
Samotność, zagubienie wśród ludzi	1 0,5%	4 2%	13 65%	2 1%	0 0%
Brak celów i perspektyw życiowych, planów na przyszłość	3 1,5%	1 0,5%	16 80%	0 0%	0 0%
Bunt przeciwko istniejącej rzeczywistości	3 1,5%	7 35%	10 50%	0 0%	0 0%
Brak wsparcia ze strony innych	1 0,5%	3 1,5%	15 75%	1 0,5%	0 0%

Źródło: Badanie własne.

Młodzi wśród najważniejszych problemów wymienili (tabela 2): konieczność podejmowania ważnych decyzji życiowych (wybór szkoły, zawodu), brak wsparcia ze strony innych, problemy w rodzinie (bezrobocie, konflikty z rodzicami). Za bardzo ważne wskazali: samotność i zagubienie wśród ludzi, brak celów, perspektyw życiowych oraz planów na przyszłość. Wśród ważnych problemów wyróżnili: brak autorytetów lub rozczarowanie autorytetami, problemy i stresy w szkole, bunt przeciwko istniejącej rzeczywistości oraz problemy w kontaktach z rówieśnikami. Za mało ważne lub nieważne młodzież uznała problemy z płcią przeciwną.

Nieco inną hierarchię problemów obserwowanych u młodzieży przedstawili pedagodzy (tabela 3). Za najważniejsze uznali problemy w rodzinie: bezrobocie, brak pieniędzy. Jako bardzo ważne wskazali: brak autorytetów lub rozczarowanie autorytetami, konflikty z rodzicami i innymi dorosłymi, problemy w kontaktach z rówieśnikami oraz problemy z płcią przeciwną. Natomiast wśród ważnych wyróżnili: samotność i zagubienie wśród ludzi, brak celów i perspektyw życiowych, brak planów na przyszłość, bunt przeciwko istniejącej rzeczywistości oraz brak wsparcia ze strony innych.

Źródłem wielu wskazanych przez młodzież i pedagogów problemów jest środowisko lokalne, w którym wzrastają. Młodzież dość zgodnie wymieniła szereg negatywnych czynników środowiska społecznego, jak:

- brak dobrych wzorców wśród dorosłych i rówieśników,
- niski poziom życia mieszkańców,
- zły przykład dorosłych,
- bieda,
- bezrobocie,
- presja kolegów,
- sprzedaż środków uzależniających nieletnim i przyzwolenie na drobną przestępczość.

Wymienione czynniki wiążą się z przemianami gospodarczymi miasta, jego niskim statusem materialnym i społecznym, oddziałując na jakość życia młodego pokolenia. Brak autorytetów, zły przykład dorosłych, presja rówieśnicza i przyzwolenie na społeczne zachowania są źródłem zagrożenia niedostosowaniem społecznym młodzieży, co może skutkować negatywnymi formami aktywności, jak: agresja adaptacyjna (Connor 2002), agresja impulsywna i instrumentalna (Vitiello, Stoff 1997), podatność na uzależnienia tradycyjne oraz

behawioralne (głównie od Internetu, portali społecznościowych, telefonu komórkowego) (Zawadzka, Stalmach, Tabak 2016).

Tabela 4. Negatywne formy aktywności badanych

Negatywna forma aktywności	Liczba wyborów przez młodzież szkoły podstawowej (N=67)						Liczba wyborów przez młodzież szkoły ponadpodstawowej (N=42)					
	tak	%	tylko spróbowałem	%	nie		tak	%	tylko spróbowałem	%	nie	%
Palenie papierosów	45	67	15	22	7	11	29	69	8	19	5	12
Picie alkoholu	31	46	21	31	15	23	26	62	6	14	10	24
Używanie narkotyków, dopalaczy	12	18	24	36	31	46	9	21	15	36	18	43

Źródło: Badanie własne.

Dane z tabeli 4 pokazują, że badana młodzież ma dostęp do środków uzależniających. Większość ankietowanych sięga po papierosy i alkohol, tylko niewielu po narkotyki i dopalacze. Odpowiedzi młodzieży pokazały, że dostęp do papierosów jest bardzo łatwy, bo można je kupić w sklepie, dostać od rodziców, rodzeństwa czy kolegów. To prowadzi do sytuacji, w której ponad połowa badanej młodzieży pali codziennie lub paliła wielokrotnie, pomimo świadomości następstw nikotynizmu.

Niepokojące jest również picie przez młodzież alkoholu. Największą popularnością wśród napojów alkoholowych cieszą się piwo, wódka i wino. Najczęstszym miejscem inicjacji alkoholowej jest towarzystwo kolegów, ale znaczna część młodzieży wymieniła także własny dom lub rodzinę. Młodzież posiada wiedzę na temat szkodliwości alkoholu, stąd odnotowane wypowiedzi: „alkohol niszczy życie”, „alkohol prowadzi do uzależnienia”. Jednocześnie pojawiły się stwierdzenia aprobujące alkohol, przekazywane jako mity w środowisku społecznym, jak: „alkohol poprawia humor”, „ułatwia kontakty towarzyskie”, „leczy choroby”.

Za pozytywne można uznać dane dotyczące używania narkotyków (i dopalaczy). W tym obszarze jedynie kilku badanych przyznaje się do częstszego sięgania po nie, większość młodzieży przyznaje, że jedynie próbowała środków

psychoaktywnych. Jako źródło dostępu do narkotyków podają kolegów lub dealera.

Obok uzależnień od środków tradycyjnych, problemem młodzieży są także uzależnienia behawioralne. Badani powszechnie korzystają z telefonów komórkowych, nie wyobrażają sobie bez nich życia. Telefon służy im do: wysyłania esemesów, rozmów, grania w gry, słuchania muzyki, korzystania z Internetu i robienia zdjęć. Z telefonu korzystają wszędzie: w domu, w szkole, na podwórku, a nawet w kościele. Drugim sprzętem niezbędnym w codziennej aktywności młodego człowieka jest komputer. Jest on wykorzystywany do surfowania po Internecie, komunikowania się za pośrednictwem poczty elektronicznej i portali społecznościowych oraz gier komputerowych, które zdaniem badanych „pomagają się odprężyć”. Młodzież korzysta też z tabletu, ale w badanym środowisku nie jest on jeszcze powszechnie używanym narzędziem.

Praktyczne implikacje

Współczesna młodzież staje przed wyzwaniem ciągłej zmiany podejmowanych przez siebie aktywności, co wynika z konieczności dostosowania się do zmieniającej się rzeczywistości, która w ostatnich latach pogłębia poczucie alienacji (pandemia) oraz zagrożenia (wojna, kryzys społeczny, gospodarczy i ekonomiczny). Wobec tych przemian, często nieprzewidywalnych, nie zawsze sprawdzają się dotychczasowe strategie i sposoby działania. Jak zauważa Zbigniew Melosik, „świat pędzi do przodu, a my razem z nim” (2005, s. 16). Czy zawsze w dobrym kierunku? W przypadku młodych preferowane sposoby działania czy podejmowane formy aktywności zależą w znacznym stopniu od jakości środowiska wychowawczego. Ogólnopolskie badania dotyczące polskiej młodzieży przeprowadzone przez Centrum Badania Opinii Społecznej w latach 1994, 1996, 1998, 2003, 2008, 2010, 2013, 2016 i 2018 pokazały, że aspiracje, dążenia i plany życiowe młodzieży od wielu lat pozostają dość podobne. Ich lista kształtuje się niemal identycznie. Najważniejsze są: miłość i przyjaźń oraz udane życie rodzinne. W dalszej kolejności młodzież stawia na zdobycie ciekawej pracy. Innymi ważnymi celami życiowymi są satysfakcjonująca sytuacja materialna oraz spokojne życie – bez kłopotów i konfliktów. Znacznie mniejszej grupie młodzieży zależy na barwnym życiu, pełnym rozrywek, bogatym pod względem towarzyskim. Jeszcze mniej młodych ludzi przywiązuje wagę do osiągnięcia sukcesu w dziedzinie nauki, niezależności w pracy czy też życia zgodne-

go z zasadami religijnymi. Tylko nieliczni wskazują na takie cele, jak zdobycie władzy politycznej oraz możliwość podejmowania ważnych decyzji w sferze gospodarczej (Boguszewski 2018, s. 173–175). Ponieważ w literaturze przedmiotu brakuje badań na temat aspiracji i preferowanych form aktywności młodzieży wychowywanej w dysfunkcyjnym środowisku wychowawczym, prezentowane wyniki mogą częściowo wypełnić tę lukę.

Dokonując podsumowania badań, warto wskazać na cechy determinujące aktywność badanej młodzieży. Należą do nich:

- silna potrzeba posiadania autorytetów, których nie potrafią znaleźć w środowisku wychowawczym,
- krytyczny stosunek do środowiska życia, dostrzeganie problemów w rodzinie i środowisku lokalnym,
- poszukiwanie oparcia w grupie rówieśniczej, która zajmuje naczelne miejsce w ich życiu,
- preferowanie biernych form aktywności w czasie wolnym, aktywność ruchowa i umysłowa zajmuje dalsze miejsca w ich wyborach,
- podatność na uzależnienia tradycyjne (głównie nikotyna i alkohol) oraz behawioralne (telefonia komórkowa, Internet),
- wczesne sięganie po środki uzależniające, przy braku społecznej kontroli nad zjawiskiem, a nawet przyzwoleniu dorosłych na takie zachowanie.

Badania pokazały, że w dysfunkcyjnym dla młodego pokolenia środowisku rodzinnym i lokalnym konieczna jest praca profilaktyczna i wychowawcza prowadzona przez placówki edukacyjne, głównie szkołę. W literaturze przedmiotu (Sałasiński, Badziukiewicz 2003; Lewandowska-Kidoń, Kalinowska-Witek 2016; Szczepanik 2019; Bobik 2020) zwraca się uwagę na zależność przyjętego przez instytucję kształcącą modelu pracy od potrzeb diagnozowanych wśród uczniów, ich rodzin i środowiska lokalnego.

W kształtowaniu pozytywnych form aktywności młodzieży zagrożonej niedostosowaniem społecznym szczególnie przydatny może być model pracy wypuklający działalność interwencyjną, środowiskową i socjalną (Bobik 2020, s. 209). Przy takim ukierunkowaniu pedagog szkolny zajmowałby się wieloma sprawami doraźnymi, związanymi z sytuacją bytową, wychowawczą i społeczną młodzieży, aranżując w tym celu spotkania z rodzicami, zarówno w szkole, jak i w domu. Wnikliwie badałby warunki do nauki, jakie posiada uczeń, interesowałby się tym, czy dobrze się odżywia, czy w domu panuje odpowiednia

atmosfera wychowawcza. Doradzałby rodzicom, jak postępować w przypadku trudnego zachowania nastolatka, jak skuteczniej wpływać na jego aktywność i rozwój. Pedagog realizujący tę koncepcję zabiegałby o zaspokojenie nie tylko podstawowych potrzeb dziecka, po to, by dać mu możliwość prawidłowego rozwoju. W tym celu współpracowałby z instytucjami i organizacjami, które służą pomocą dziecku i rodzinie.

Doświadczenia pedagogów pozwalają wskazać te formy oddziaływań, dzięki którym młodzież wychowywana w zagrożonym środowisku wychowawczym uzyskaby dostęp do przestrzeni społecznej pozytywnej dla rozwoju ich aktywności życiowej. Odnosząc się do wyników badań, można sformułować następujące rekomendacje:

- w zakresie posiadania autorytetów: warsztaty i spotkania z ciekawymi ludźmi, prezentującymi różne dziedziny życia społecznego, edukacja młodzieży przez kulturę, sport i przyrodę,
- w zakresie poprawy jakości wychowawczego środowiska życia: pokazywanie wzorców funkcjonalnej rodziny, włączenie rodziców do współpracy (na przykład w ramach *Szkoły dla Rodziców*), zawieranie kontraktów z uczniem lub jego rodzicami czy opiekunami w celu określenia zasad postępowania, granic swobody oraz współdziałania,
- w zakresie kształtowania pozytywnego obrazu siebie i poprawnych relacji rówieśniczych: zajęcia terapeutyczne dla uczniów kształtujące umiejętność radzenia sobie z negatywnymi emocjami, stosowanie kar psychologicznych polegających na wzbudzaniu w uczniach poczucia odpowiedzialności za negatywne działania, prowadzenie warsztatów z zakresu komunikacji interpersonalnej,
- w zakresie kształtowania umiejętności spędzania czasu wolnego: prowadzenie ciekawych zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych, organizacja wycieczek bliższych i dalszych, rozwijanie pasji i zainteresowań,
- w zakresie zapobiegania zagrożeniom społecznym i marginalizacji: spotkania i warsztaty dla uczniów dotyczące zagrożeń społecznych (głównie uzależnieniami) oraz pokazujące model zdrowego stylu życia, rozmowy na temat problemów nurtujących młodzież, poszukiwanie wsparcia instytucji zewnętrznych (ośrodków terapeutycznych, opieki społecznej, służby zdrowia) do działań profilaktycznych, współpraca różnych instytucji (sąd, policja, pomoc społeczna, szkoła), two-

rzących zespoły interdyscyplinarne w celu rozwiązywania problemów uczniów i ich rodzin.

Młodzież na terenach zagrożonych patologiami społecznymi poszukuje wartości, pozytywnych form działania, ale środowisko rodzinne i lokalne na ogół nie spełnia tych zadań ani nie jest źródłem wartości. Duża odpowiedzialność ciąży więc na instytucjach edukacyjnych i wspierających, których zadaniem jest rozpoznawanie potrzeb młodzieży i podejmowanie działań służących ich zaspokojeniu, z włączeniem w nie rodziców. O sukcesie będzie można powiedzieć wtedy, gdy proponowane młodzieży formy aktywności będą atrakcyjniejsze od dotychczasowych, których źródłem są negatywne czynniki środowiska wychowawczego.

Bibliografia

- Beck U., 2012, *Spoleczeństwo światowego ryzyka. W poszukiwaniu światowego bezpieczeństwa*, PWN, Warszawa.
- Bobik B., 2020, *Instytucjonalne, środowiskowe i indywidualne uwarunkowania funkcjonowania pedagoga szkolnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Bobik B., 2015, *Analiza środowiskowych przyczyn nieprawidłowego funkcjonowania społecznego dzieci i młodzieży*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, Vol. 623, nr 8, s. 11–18.
- Bobik B., 2022, *The Environmental Context of Educational Work with the Youth at Risk of Social Maladjustment*, „Journal of Modern Science”, Vol. 49, nr 2, s. 61–81.
- Boguszewski R., 2018, *Polska młodzież w świetle wyników badania „Młodzież 2016”*, „Studia Socjologica”, Vol. 2, nr 10, s. 165–182.
- Boni M., 2021, *Młodzi 2020. W poszukiwaniu tożsamości. Raport*, Fundacja Batorego, Warszawa.
- Boni M., Szafraniec K. (red.), 2018, *Młodzi 2018. Raport*, Grupa EPL w Parlamencie Europejskim, [on-line:] <http://mlodzi2018.pl/> – 10.05.2022.

- Connor D.E., 2002, *Aggression and Antisocial Behavior in Children and Adolescent*, The Guildford Press, New York.
- Doniec R., 2013, *Rodzina jako środowisko życia i wychowania w XXI wieku – indywidualne doświadczenia i interpretacje*, „Horyzonty Wychowania”, Vol. 12, nr 24, s. 163–195, [on-line:] <https://horyzontywychowania.ignatianum.edu.pl/HW/article/view/465/415> – 12.10.2020.
- Grabowska M., Gwiazda M., 2018, *Młodzież 2018*, CBOS, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Warszawa.
- Izdebska J., 2015, *Wielowymiarowość przestrzeni życia współczesnego dziecka*, „Zagadnienia Społeczne”, nr 2 (4), s. 9–21.
- Kawula S., 2008, *Rodzina współczesna: przeobrażenia i przyszłość*, [w:] *Wychowanie rodzinne w teorii i praktyce. Rozwój pedagogicznej orientacji familiologicznej*, red. A.W. Janke, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń, s. 22–47.
- Kędzior J., 2008, *Młodzież jako specyficzna kategoria społeczna*, [w:] *Współczesna młodzież pomiędzy Eros a Thanatos*, red. J. Kurzępa, A. Lisowska, A. Pierzchała, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 9–17.
- Lewandowska-Kidoń T., Kalinowska-Witek B., 2016, *Rola pedagoga szkolnego w szkolnym systemie pomocy psychologiczno-pedagogicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Matyjas B., 2017, *Topos dzieciństwa wielkomiejskiego. Warunki socjalizacyjno-edukacyjne dzieci w wieku przedszkolnym*, Wydawnictwo Difin, Warszawa.
- Melosik Z., 2005, *Młodzież a przemiany kultury współczesnej*, [w:] *Młodzież wobec (nie)gościnnej przyszłości*, red. R. Leppert, Z. Melosik, B. Wojtasik, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław, s. 13–34.
- Northey W.F., Wells K.C., Silverman W.K., Bailey C.E., 2003, *Childhood Behavioral and Emotional Disorders*, „Journal of Marital and Family Therapy”, Vol. 29, nr 4, s. 523–545.
- Odorzyńska-Kondek J., 2011, *Młodzi 2011. Raport Kancelarii Rady Ministrów*, Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktur, Warszawa.
- Oleszkowicz A., 2006, *Bunt młodzieńczy. Uwarunkowania, formy, skutki*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.

- Statystyka dotycząca bezrobocia w powiecie bytomskim*, Powiatowy Urząd Pracy w Bytomiu, [on-line:] <http://www.bytom.gov.pl> – 4.01.2021.
- Sałasieński M., Badziukiewicz B., 2003, *Vademecum pedagoga szkolnego*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Simon F.B., Stierlin H., 1998, *Słownik terapii rodzin*, tłum. M. Przyłipiak, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Szafraniec K., 2011, *Raport „Młodzi 2011”*. Warszawa, [on-line:] <https://nck.pl/badania/raporty/mlodzi-2011> – 14.10.2022.
- Szczepanik R., 2019, *Podstawy pracy pedagoga szkolnego*, Polski Uniwersytet Wirtualny, [on-line:] <http://www.puw.pl> – 16.10.2019.
- Statystyka dotycząca bezrobocia w województwie śląskim*, Wojewódzki Urząd Pracy w Katowicach, [on-line:] <http://www.wupkatowice.praca.gov.pl> – 4.01.2021.
- Wrzesiński W., 2003, *Jednostka – rodzina – pokolenie*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań.
- Wyniki badania dotyczące młodzieży, przeprowadzonego w ramach projektu Planet Edge*, [on-line:] <http://www.wirtualnemedial.pl/artykul/jaka-jest-wspolczesna-mlodziez> – 4.01.2021.
- Vitiello B., Stoff D.M., 1997, *Subtypes of Aggression and Their Telelevance to Child Psychiatry*, „Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry”, Vol. 36, nr 3, s. 307–315.
- Zawadzka D., Stalmach M., Tabak I., 2016, *Health and Life Satisfaction Among Pupils at the Age of 13–17 as Determinants of the Subjective Vitalit*, „Pediatria Polska”, Vol. 91, nr 1, s. 14–19, [on-line:] <https://www.science-direct.com/science/article/abs/pii/S0031393915002565> – 2.02.2021.

Forms of Activity Preferred by Young People in an Environment at Risk of Social Maladjustment

Abstract: The aim of the study is to show the forms of activity preferred by young people brought up in a family and local environment at risk of social pathologies. Diagnosis of the activity of young people at risk of social maladjustment in one of the districts of Bytom (the Bobrek district), which after 1989 was particularly affected by transformational changes related to political, social and economic transformations after the fall of communism. The study used the diagnostic survey method and the following techniques: questionnaire, document analysis, observation. The study was conducted among young people over 13 years of age and their teachers, in selected schools located in Bytom. It was found that the family and local environment may limit the forms of activity preferred by young people. The following factors pose a threat to choices in this area: low standard of living, bad example of adults, poverty, unemployment, addictions, loosening of family ties, peer pressure. Young people growing up in a dysfunctional environment can lead to a lack of interests and life aspirations, limited patterns of spending free time, lack of authorities. Young people need the support of educational and assistance institutions in the development of various forms of life activity.

Keywords: learning environment, forms of activity, youth, social risks, diagnostic study